

บทสรุป

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใน พ.ศ. 2435 ดินแดนที่ไทยปกครองแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ ดินแดนที่เป็นของไทยโดยแท้ส่วนหนึ่ง กับดินแดนที่เป็นประเทศราชอีกส่วนหนึ่ง สำหรับดินแดนลานานัน้มีฐานะเป็นประเทศราชของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจึงมีสิทธิที่จะดำเนินการปกครองดูแลกิจการภายในของตนได้อย่างเต็มที่ ตามแบบอย่างการปกครองดินแดนประเทศราชของไทยในอดีต

ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราชระหว่างไทยกับลานานาส่วนใหญ่ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับหัวเมืองประเทศราชอื่น เช่นหัวเมืองมลายู ซึ่งได้ก่อความวุ่นวายและทำกากระทบต่ออยู่เสมอ ๆ ทั้งนี้เมื่อรัฐบาลกลางได้ขยายอำนาจเข้าควบคุมการปกครองดินแดนลานานาโดยตรง จึงควรที่จะพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้ไทยตัดสินใจเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครองภูมิภาคส่วนนี้

ปัจจัยสำคัญที่ควรกล่าวถึงก็คือ การขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของมหาอำนาจตะวันตกคืออังกฤษ เข้ามาในดินแดนลานานาภายหลังที่อังกฤษชนะสงครามพม่าครั้งที่ 1 และ 2 ได้ยึดครองหัวเมืองมอญและพม่าตอนล่างซึ่งมีเขตติดต่อกับดินแดนลานานา ทำให้ชาวอังกฤษตลอดจนคนในบังคับอังกฤษสามารถเดินทางเข้ามาในเขริเวณนี้ได้โดยง่าย การติดต่อกันระหว่างลานานากับอังกฤษในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำป่าไม้ ทั้งนี้ปรากฏว่ามีคนในบังคับอังกฤษซึ่งได้แก่พวกพม่า มอญ และไทยใหญ่ พากันมาขอเช่าทำกิจการป่าไม้ในเขตเชิงใหม่จากเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายซึ่งเป็นเจ้าของป่ากันมากมาย จนเกิดมีการแก่งแย่งกันกระทั่งกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างเจ้านายผู้เป็นเจ้าของป่า กับบรรดาคนในบังคับอังกฤษ ถึงกับมีการฟ้องร้องต่อเจ้าหน้าที่อังกฤษที่เมืองมะละแหม่ง และรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ อยู่เนือง ๆ

ความไม่สงบสุขภายในและการสูญเสียผลประโยชน์ในเรื่องป่าไม้ในเองได้มีส่วนชักนำให้อังกฤษหันมาสนใจการเมืองและเรื่องราวที่เกิดขึ้นในเชิงใหม่จนถึงกับเสนอให้มีการทำสนธิสัญญาเชิงใหม่ถึง 2 ฉบับ คือฉบับแรกทำใน พ.ศ. 2417 และต่อมาได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขยกเลิกสนธิสัญญาฉบับแรกเสีย โดยจัดทำฉบับใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 2426 การตกลงทำ

สนธิสัญญาเชียงใหม่ทั้ง 2 ฉบับนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า อังกฤษได้ให้ความสนใจต่อฐานะและความสงบสุขของคนในบังคับอังกฤษซึ่งพำนักอยู่ในภูมิภาคแห่งนี้มากกว่าส่วนอื่นของประเทศไทย¹

อย่างไรก็ตาม พิจารณาไต่ถามการขยายอิทธิพลของอังกฤษในดินแดนลานนาที่จำกัดขอบเขตเฉพาะทางด้านการเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ได้มุ่งถึงขั้นยึดครองดินแดนแห่งนี้โดยตรง ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้จากสภาพทางการเมืองของอังกฤษในขณะนั้น กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2401 (ค.ศ. 1858) อังกฤษเพิ่งยึดครองอินเดียได้ทั่วประเทศ ดังนั้นอังกฤษจึงต้องดำเนินการจัดระเบียบการปกครองภายในของอินเดียให้เรียบร้อย ความสนใจของอังกฤษในภูมิภาคแห่งนี้จึงลดลงโดยปริยาย ประกอบกับการที่อังกฤษยังคงได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในลานนาอย่างเต็มที่ อังกฤษจึงไม่ขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในบริเวณนี้

ภายหลังจากที่อังกฤษยึดครองอินเดียได้ไม่นาน อังกฤษก็ทำสงครามครั้งที่ 3 กับพม่า และได้ยึดครองพม่าทั้งประเทศใน พ.ศ. 2429 (ค.ศ. 1886) ความสนใจของอังกฤษจึงมุ่งที่พม่าเป็นสำคัญ อนึ่ง ถ้าอังกฤษเข้ายึดครองดินแดนลานนาซึ่งมีฐานะเป็นประเทศราช

F.O. 69/162, British Subjects in Siam, Extract from
Mr. Black's Report : August 7, 1895.

ปรากฏสถิติในปี พ.ศ. 2438 ว่า มีคนเอเชียในบังคับอังกฤษประมาณ 11,800 คน ตามแถบต่าง ๆ ดังนี้

ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ	3,300 คน
น่าน	400 คน
แพะ	400 คน
เชียงใหม่ ลำปาง	5,000 คน
ดือน้ำปิง	800 คน
กรุงเทพฯ	<u>1,900</u> คน
รวม	11,800 คน

ของไทย จะมีผลให้อังกฤษต้องเป็นศัตรูกับไทยอย่างเปิดเผย และเป็นการเสี่ยงต่อการปะทะกับฝรั่งเศสซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาททางตะวันออกเฉียงเหนือของไทย หลังจากที่ฝรั่งเศสได้ยึดหลวงพระบางและดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ฉะนั้นการหยุดยั้งของอังกฤษในการเข้ายึดครองดินแดนลานนาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) ของประเทศที่สำคัญ คืออังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งนับเป็นโชคดีของไทยที่โลกกลายเป็นรัฐกันกระหนาบระหว่าง 2 ประเทศ และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ไทยรอดพ้นจากการคุกคามสามารถรักษาอิสรภาพไว้ได้ครบถ้วนทุกวันนี้

ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในลานนาไคมีส่วนทำให้รัฐบาลกลางหันมาพิจารณาสถานการณ์ในภูมิภาคแห่งนี้ในหลาย ๆ ด้าน คือ

1. ด้านการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับคนพื้นเมืองขึ้นครั้งใด กองสุลต่านอังกฤษก็จะรับภาระในการฟ้องร้องต่อรัฐบาลไทยให้ดำเนินการเรียกค่าปรับจากพระเจ้าเชียงใหม่ และบรรดาเจ้านายที่เกี่ยวข้องในกิจการป่าไม้เหล่านั้น ในระยะแรก ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพ (พุ่ม ศรีไชยันต์) ขณะที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเทพอรชุน เป็นข้าหลวงขึ้นไปตัดสินว่ากล่าวเปรียบเทียบคดีความที่เชียงใหม่ให้ดูว่างไป แต่ถึงกระนั้นปรากฏว่าคดีความเรื่องป่าไม้มันก็ยังไม่ยุติและเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากกองสุลต่านได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องผลประโยชน์ให้คนในบังคับของตนอย่างชัดแจ้ง จนถึงกับมีการโต้เถียงระหว่างกองสุลต่านอังกฤษกับรัฐบาลไทยอยู่เนือง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการยุติปัญหายุ่งยากที่จะเกิดระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษ รัฐบาลกลางจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการควบคุมการปกครองดินแดนประเทศราชส่วนน้อยอย่างใกล้ชิด เพื่อจัดระเบียบการปกครองให้สอดคล้องกับสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยได้ทำกับอังกฤษในส่วนที่เกี่ยวข้องกับดินแดนลานนาโดยเฉพาะ

2. ด้านการปกครอง ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไคชี้ให้เห็นว่า ระบบการปกครองแบบประเทศราชเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการรวมดินแดนทั้งหมดเข้าเป็นประเทศ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เพราะอำนาจการปกครองได้กระจายไปอยู่ที่ผู้ครองนครเป็นส่วนใหญ่ และความผูกพันระหว่างรัฐบาลกลางกับบรรดาประเทศราชก็ไม่มีหลักเกณฑ์

ที่รัดกุมแน่นอน แต่ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อถืออย่างหลวม ๆ ซึ่งโดยยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา หรือบนรากฐานแห่งอำนาจที่ฝ่ายหนึ่งมีมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่อาจยึดถือให้แน่นอนตายตัวได้

ปัญหาดังกล่าว เป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนและทราบโดยที่รัฐบาลไทยยังคงยึดถือระบบการปกครองแผ่นดินเช่นนี้ ความยุ่งยากที่เคยมีมาและคงมีต่อไป อาจทำให้ไทยต้องสูญเสียดินแดนประเทศราชส่วนนี้ให้กับอังกฤษซึ่งกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือของไทย

ดังนั้นเพื่อเป็นการรวมอำนาจการปกครองจากทุกส่วนของประเทศเข้าสู่ศูนย์กลาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเห็นควรที่จะเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินและการปกครองประเทศราชเสียใหม่ โดยทรงยุบเลิกประเทศราชทั้งหมดและทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน ทำให้ดินแดนส่วนนี้กลับสู่สภาพความเป็นประเทศราช และมีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของประเทศไทยมีชื่อเรียกว่า มณฑลลาวเฉียง มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ และมณฑลพายัพ ตามลำดับ

3. **ค่านเศรษฐกิจ** ในฐานะที่ดินแดนลานนาเป็นแหล่งป่าไม้สักที่มีค่ามากแห่งหนึ่ง จึงมีความสำคัญในทางเศรษฐกิจมาก ทั้งนี้เพราะสามารถนำรายได้ให้แก่ประเทศเป็นจำนวนมหาศาล ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ให้ความสนใจในค่านนี้เป็นพิเศษ และได้พยายามหาทางดึงเอาอำนาจทางเศรษฐกิจซึ่งแต่เดิมตกอยู่ในอำนาจของเจ้านายและเจ้าผู้ครองนครในดินแดนลานนาเอาไว้ในกำมือของรัฐบาลกลางอย่างเต็มที่ การแก้ปัญหาในเรื่องนี้ทำได้โดยการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อดูแลผลประโยชน์ในเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ทุกชนิด อันเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประเทศ และเป็นการป้องกันไม่ให้อำนาจที่เกี่ยวกับป่าไม้กลายเป็นเรื่องการเมืองได้เหมือนดังในอดีต

ความสำคัญดังกล่าวของดินแดนลานนายังผลให้รัฐบาลกลางต้องดำเนินนโยบายการปกครองภูมิภาคส่วนนี้ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงให้ประเทศมหาอำนาจโดยเฉพาอย่างยิ่งคืออังกฤษซึ่งได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในลานนาได้เห็นว่ารัฐบาลไทยได้ให้ความสนใจในภูมิภาคแห่งนี้ และพร้อมที่จะเข้าดำเนินการดูแลกิจการภายในของลานนาให้เรียบร้อยเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนในบังคับอังกฤษให้ดีที่สุด ไม่ให้รัฐบาลอังกฤษยก

เป็นข้ออ้างทางการเมืองได้ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับความสำคัญของเชียงใหม่ตอนหนึ่งว่า "... เมืองเชียงใหม่หนึ่งเป็นเพชรซึ่งประคัมมณฑลของเมืองไทย ถ้ามณฑลปราศจากเพชรประคัมก็จะมีดวงไสยงงามได้ เพราะฉะนั้นราชการเมืองเชียงใหม่จึงเป็นการสำคัญ"²

กล่าวโดยสรุป การขยายอำนาจการปกครองดินแดนลานนาของรัฐบาลกลางได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ก่อนการประกาศตั้งมณฑลเทศาภิบาลถึง 20 ปี (มณฑลเทศาภิบาลเริ่มในปี พ.ศ. 2437) จึงแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลกลางได้ให้ความสนใจในดินแดนประเทศราชแห่งนี้เป็นอย่างมาก แต่ในระยะแรก ๆ รัฐบาลกลางยังไม่แสดงท่าทีที่จะยึดอำนาจการปกครองจากเจ้านครโดยตรง ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้บรรดาผู้ครองนครซึ่งมีสิทธิ์ขาดในดินแดนของตนเกิดความตกใจและไม่พอใจที่ตนจะเสียอำนาจคิดแยกตัวจากรัฐบาลได้ อันจะก่อให้เกิดผลเสียต่อการปกครองประเทศเป็นอย่างมาก ฉะนั้นเมื่อรัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2437 จึงเป็นเวลาที่รัฐบาลได้ควบคุมการปกครองดินแดนลานนาอย่างมั่นคงแล้ว ดังจะเห็นได้จากตำแหน่งข้าหลวงประจำดินแดนลานนาซึ่งมีวิวัฒนาการจากข้าหลวงต่างประเทศพระกรรณ ข้าหลวงสามหัวเมือง ข้าหลวงใหญ่ และข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งมีอำนาจเพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งรัฐบาลได้ประกาศแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ให้ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพคนแรก ซึ่งมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองดินแดนแห่งนี้อย่างเต็มที่ใน พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) นับเป็นการสิ้นสุดอำนาจการปกครองของเจ้าผู้ครองนครในลานนาเป็นต้นมาครบเท่าทุกวันนี้

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 บ.1. 1ก/6 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เดือน 9 จ.ศ. 1245.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารต้นต้น

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

การต่างประเทศ, กระทรวง. ศาลต่างประเทศในประเทศไทย: มณฑลเชียงใหม่ (ร.5 ท.9/5-11).

____. เขตแดนต่างชาติ: อังกฤษ (ร.5 ท.40/1-7).

____. อังกฤษ เล่ม 1-3 (ร.5 ท.18/1-83).

เบ็ดเตล็ดรัชกาลที่ 5, ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระราชหัตถเลขา เล่ม 1-11 (ร.5 ม.1.1ก/1-31).

มหาดไทย, กระทรวง. เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย (ร.5 ม.1/1-33).

____. เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย: หนังสือรับเข้า เล่ม 1-4 (ร.5 ม.1/1-21).

____. แผนกปกครอง: ไบบอก (ร.5 ม.2.12 ก).

____. แผนกปกครอง: ตรวจรราชการ เล่ม 2 (ร.5 ม.2.14/43-5).

____. แผนกปกครอง: เขตแดนต่างประเทศ - อังกฤษ (ร.5 ม.2.22/1-8).

____. แผนกป่าไม้ (ร.5 ม.16/1-13).

____. แผนกป่าไม้: การรักษาป่าไม้, พระราชบัญญัติสงวนป่า เล่ม 2-3 (ร.5 ม.16.1/5-27).

มหาคไทย, กระทรวง. แขนกป่าไม้ การตัดไม้ เล่ม 1-3 (ร.5 ม.16.2/1-98).

_____ แขนกป่าไม้ ภาษีไม้ (ร.5 ม.16.3/1-10).

มหาคไทย, กระทรวง. มณฑลลาวเฉียง เล่ม 1-10 (ร.5 ม.58/1-222).

สารบัญสมุคพิเศษ เล่ม 2 จ.ศ. 1238-40.

_____ เล่ม 8 จ.ศ. 1242-44.

_____ เล่ม 10 จ.ศ. 1245.

กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ

รายชื่อทูตและกงสุลในกรุงรัตนโกสินทร์

หมวดจดหมายเหตุ เรื่องเกี่ยวกับอังกฤษทั้งหมด

หมวดสนธิสัญญา: เรื่องเขตแดนพม่าฝ่ายเหนือ แผนที่ 8.1 ตอนที่ 1-3 พ.ศ.2429-2438.

หมวดสนธิสัญญา: เรื่องเขตแดนพม่าฝ่ายเหนือ แผนที่ 8.2 ตอนที่ 4-6 พ.ศ.2429-2438.

หมวดสนธิสัญญา: เรื่องเขตแดนพม่าฝ่ายเหนือ แผนที่ 8.3 ตอนที่ 7-9 พ.ศ.2429-2438.

หมวดสนธิสัญญา: เรื่องเขตแดนพม่าฝ่ายเหนือ แผนที่ 8.4 ตอนที่ 10-13 พ.ศ.2429-2438.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 98 จ.ศ.1221.

ประชุมพงศาวดาร, ประชุมศิลาจารึก และพระราชพงศาวดาร

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1: พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ พระนคร: องค์การค้ำ
ของคุรุสภา, 2506.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3: พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่, นครลำปาง, เมืองลำพูนไชย.

พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

_____ . ภาคที่ 5: พงศาวดารโยนก, พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

_____ . ภาคที่ 6: ไทยรบพม่าในครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

_____ . ภาคที่ 10: พงศาวดารเมืองน่าน. พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

_____ . ภาคที่ 61: ตำนานสิงหนวัติกุมาร. พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

_____ . ภาคที่ 62: ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ 4. พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2506.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พระนคร: องค์การฯ ของคุรุสภา, 2504.

กฎหมายและประกาศทางราชการ

"กฎสำหรับกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119,"
ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 17 (กรกฎาคม, ร.ศ.119).

"แจ้งความกระทรวงมหาดไทย," ราชกิจจานุเบกษา (พ.ศ.2445).

"ประกาศพระบรมราชโองการเพิ่มเติมเรื่องไม้ซอนสัก," ราชกิจจานุเบกษา (เดือนสิบเอ็ด, จ.ศ.1249).

"ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่องไม้ซอนสัก," ราชกิจจานุเบกษา (เดือนสิบเจ็ด, จ.ศ.1249).

"ประกาศว่าด้วยชาหลวงใหญ่ ชาหลวงยุดิขธรรมมณฑลพายัพ พร้อมกันตั้งกฎหมายได้,"
ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 17 (มีนาคม, ร.ศ.119).

"พระบรมราชโองการว่าด้วยการภาษีไม้ซอสดักและไม้กระยาเลย," ราชกิจจานุเบกษา
(เมษายน, จ.ศ.1236).

"พระราชบัญญัติศักรคินาเจ้านาย พระยา ท้าว แส่นเมืองประเทศราช," ราชกิจจานุเบกษา
(กรกฎาคม, ร.ศ.118).

หนังสือ บทความ และวิทยานิพนธ์ภาษาไทย

เกษกร, กระหวง. ประวัติกรมป่าไม้. พระนคร: ซีระพานิช, 2511 (พิมพ์เพื่อเป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาตรุพันพิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง 30
ธันวาคม 2511).

ชจร สุขพานิช. ฐานันดรไพร่. พระนคร: ศิลปากร, 2510 (อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจ
ศพนางพันสรพกิจโกศล ณ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 6 ธันวาคม 2510).

_____ . "พญาแก้ววิไล," ชุมนุมจุฬา (23 ตุลาคม, 2516).

จักรกฤษณ์ นรินดิศอุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์กรมพระยาคำรงราชานุภาพกับกระทรวง
มหาดไทย. พระนคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506.

เจ้าราชบุตร. พระนคร: กรมแผนที่ทหาร, 2516 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร ณ เมรุวัดสวนคอก จังหวัดเชียงใหม่ 12 มกราคม
2516)

ชุม ณ บางช้าง. "ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาไทย," ที่ระลึกวันพิธีเปิดอนุสาวรีย์
พระเจ้าแก้ววิไล เชียงใหม่. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2515.

คำทรงราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. ไทยรบพม่า. พระนคร: ศิลปามรรณาการ, 2514.

_____ . นิทานโบราณคดี. พระนคร: ศิลปามรรณาการ, 2513.

คำทรงราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระยาราชเสนา. เทศาภิบาล. พระนคร:
คลังวิทยา, 2495.

แถมสุข คุ้มพันธ์. "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงาน
การสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (20-23 ตุลาคม 2510).

ทรงศรี อัจจอรุณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: สมาคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

นคร พันธณรงค์. "การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับ
หัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428-2438." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประ-
วัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2516. (อัครสำเนา).

นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ (พระองค์เจ้าวรวรณาการ). พงศาวดารไทยใหญ่.
2 เล่ม พระนคร: องค์การคณาของคุรุสภา, 2505.

ประชากรจักรจักร, พระยา. พงศาวดารโยนก. พระนคร: ศิลปามรรณาการ, 2504.

ประเสริฐ วน นคร. ผลงานคนคว่าประวัติศาสตร์ไทย. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย,
2514 (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง วน นคร ณ เมรุวัด
พระศรีมหาธาตุ 31 ตุลาคม 2514).

ปราณี ศิริธร. เพชรลานนา. 2 เล่ม เชียงใหม่: สุวีวงศ์สตอลล์, 2509.

มหาดไทย, กระทรวง. ประมวลพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของ
กระทรวงมหาดไทย. 2 เล่ม พระนคร: กรมการปกครอง, 2513.

รอง ศยามานนท์, พลตรี คำเนิร เลชะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์. ประวัติศาสตร์ไทย
สมัยกรุงศรีอยุธยา. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

รัตนัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิthur. พระนคร: โรงพิมพ์
สามมิตร, 2515.

ศิลปากร, กรม. คำแปลจามเทวีวงศ์: พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา พร้อมด้วยพระอภัย
ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระนคร: บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2516.

สงวน โชติสุขรักษ์. คนดีเมืองเหนือ. พระนคร: โอเคียนสตรี, 2515.

_____ . ประวัติพระเจ้ากาวิละ, "พระสิริวันเพ็ญเมืองสุวรรณีย์พระเจ้ากาวิละ เชียงใหม่
เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2515.

สนธิสัญญาและกฎหมาย, กรม. สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับ
ต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ. 4 เล่ม, พระนคร: 2511.

อุดมสมบัติ, หลวง. จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2515.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกื้อ เบญจกาญจน ณ
เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 24 กรกฎาคม 2515).

ภาษาอังกฤษ

Manuscript sources

From Public Record Office, London.

Foreign Office Papers (F.O.)

- F.O. 69/42 : Enclosure one in Schombourgk to Lord Russell. June 27, 1865.
- : Schombourgk to King Mongkut. March 9, 1864.
- : Knox to Clarendon. March 14, 1866.
- F.O. 69/53 : Colonel Brown to J.T. Wheeler. May 2, 1870.
- F.O. 69/60 : Knox to Bhanuwongse. October 22, 1872.
- : Letter from the Governor of Armet to the Governor of Moulmein. January 7, 1873.
- : Bhanuwongse to Granville. May 22, 1873.
- : Regent's Memorandum. July 30, 1873.
- : Knox to Aitchinson. August 29, 1873.
- F.O. 69/67 : King Chulalongkorn to Lord Eden. April, 1877.
- F.O. 69/162: Mr. Black's Report : British Subjects in Siam. August 7, 1895.
- F.O. 69/166: Satow to Archer. February 1, 1886.
- : Palgrave to Granvill. November 17, 1882.

Secondary Sources - Books.

- Aung, Maung Htin. A History of Burma. New York: Columbia University Press, 1967.
- Blanchard, Wendell. Thailand Its People Its Society Its Culture. New Haven: Hraf Press, 1958.
- Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. 2 vols. London: John W. Parker and Son, 1857.
- Brailey, Nigel J. "The Origins of the Siamese Forward Movement in Western Laos 1850-92." Unpublished Ph.D. Thesis, University of London, 1968.
- Burney, Henry. The Burney Papers. 15 vols. Bangkok: Printed by the Order of the Committee of Vajiranana National Library, 1910-1914.
- Cady, J.F. A History of Modern Burma. Ithaca: Cornell University Press, 1958.
- Campbell, J.G.D. Siam in the 20th Century. London: Edward Arnold, 1902.
- Chandran, J. "British Foreign Policy and The Extraterritorial Question in Siam 1891-1900," Journal of the Malaysian Branch Royal Asiatic Society, XXXVII, Pt. 2 (1965).
- Colquhoun, A.R. Amongst the Shans. London: Field and Tuer, 1885.

- ✓Cort, Mary L. Siam : Or the Heart of Further India. New York:
Anson D.F. Randolph, 1886.
- Crawfurd, John. Crawfurd Papers. Bangkok: Printed by the Order
of the Committee of Vajiranana National Library, 1915.
- _____ . Journal of An Embassy From the Governor General of India
to the Courts of Siam and Cochin China. 2 vols. London:
Henry Colburn, 1828.
- “Elias, Ney. Introductory Sketch of the History of the Shans.
Calcutta: 1867.
- Hall, D.G.E. A History of South East Asia. 2nd ed. London:
Macmillan, 1964.
- Harvey, G.E. History of Burma, London: Frank Cass, 1967.
- “Jumsai, Manij, M.L. History of Anglo-Thai Relations. Bangkok:
Chalermnit, 1970.
- “Le May, Reginald. An Asian Arcady: The Land and Peoples of
Northern Siam. Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1926.
- “Longhurst, H. The Borneo History: The History of the First Hundred
Years of Trading in the Far East by the Borneo Company Ltd.
London: Newman Neame, 1956.
- “McCarthy, James. Report of a Survey in Siam in 1894. London: 1895.

- /// McCarthy, James. Surveying and Exploring in Siam. London:
John Murray, 1902.
- /// Macleod, T.E. "Abstract Journal of an Expedition to Kiang Hung on
The Chinese Frontier Starting from Moulmein on the 13th
December, 1836," Journal of the Asiatic Society, No. 72
(December, 1837).
- Mitton, G. E. Scott of the Shan Hills. London: John Murray, 1936.
- Moffat, Abbot Low. Mongkut the King of Siam. Ithaca: Cornell
University Press, 1961.
- Nathabanja, Luang, Extra-Territoriality in Siam, Bangkok:
Bangkok Daily Mail, 1924.
- /// Pointon, A.C. The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863-
1963. Southampton: The Millbrook Press, 1964.
- /// Purcell, Victor. South and East Asia Since 1800. Cambridge:
Cambridge University Press, 1965.
- /// Riggs, Fred W. Thailand: the Modernization of a Bureaucratic polity.
Honolulu: East-Weat Center Press, 1966.
- /// Saimong Mangrai, Sao. The Shan States and the British Annexation.
Ithaca: Cornell University Press, 1965.
- Satow, Ernest. Satow Papers: 12th February 1856-30 November 1885.
4 Vols. (N.P., N.D.)

- Scott, Sir J. George, and J.P. Hardiman. Gazetteer of Upper Burma and the Shan States. 5 vols. Rangoon: The Superintendent Government Printing Burma, 1900.
- Scott, Sir J. G. A Handbook of Practical Information. London: Alexander Morning Ltd., 1911.
- Stetson, Richard Shaw. "Siam's Diplomacy of Independence of Anglo-French Interests." Unpublished Ph.D. Thesis, New York: New York University, 1969.
- Tate, D.J.M. The Making of Modern South East Asia. Vol. I, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1971.
- Tej, Bunnag, "The Provincial Administration of Siam from 1892-1915: A Study of the Creation the Growth of Achievements and the Implications for Modern Siam of the Ministry of the Interior Under Prince Damrong Rachanuparp," Unpublished Ph.D. Thesis, Oxford University 1968.
- Thompson, Virginia. Thailand: the New Siam. New York: Paragan Book Reprint, 1957.
- Trager, Frank N. Burma: From Kingdom to Independence. London: Pall Mall Press, 1966.
- Vella, W. F. Siam Under Rama III. New York: J.J. Augustine, 1952.
- Wood, W.A.R. A History of Siam. Bangkok: Chalermnit, 1959.

Wood, W.A.R. Consul in Paradise. London: Souvenir Press, 1965.

Youngusband, Lieut. G.J. Eighteen Hundred Miles on a Burmese Tat.
London: W.H. Allen, 1888.

Yule, Henry. Narrative of the Mission to the Court of Aya in 1885.
London: Oxford University Press, 1968.

ภาคผนวก

ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

1. พระเจ้ากาวิละ	พ.ศ. 2323 - 2356
2. พระยาธรรมลังกา	พ.ศ. 2356 - 2364
3. พระยากำปั่น	พ.ศ. 2364 - 2367
4. พระยาพุทธวงศ์	พ.ศ. 2367 - 2389
5. พระเจ้ามโหตรประเทศา	พ.ศ. 2389 - 2396
6. พระเจ้ากาวิโรรสुरิยะวงศ์	พ.ศ. 2396 - 2413
7. พระเจ้าอินทวิชยานนท์	พ.ศ. 2413 - 2439
8. เจ้าอินทวโรรส	พ.ศ. 2440 - 2452
9. เจ้าแก้วนารัฐ	พ.ศ. 2452 - 2482

รายชื่อข้าหลวงประจำเชียงใหม่

1. พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยันต์)	พ.ศ. 2418 - 2419
2. หลวงบริบาล (รักษาการ)	
3. พระยาเทพประจุน (พุ่ม ศรีไชยันต์)	พ.ศ. 2420 - 2423
4. พระยาราชเสนา	พ.ศ. 2423 - 2426
5. พระยาราชสัมภารากร	พ.ศ. 2426 - 2428
6. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (อิน ภูนาค)	พ.ศ. 2428 - 2429
7. หลวงศรีธรรมสาส์น (รักษาการ)	
8. พระยาเพชรพิไชย (จิน จารุจินดา)	พ.ศ. 2430 - 2432
9. พระราชวรินทร์ (ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระยามหาเทพกษัตริย์)	พ.ศ. 2432 - 2433
10. พระยาไกรโกษา (หัตถ์ สิงหนเสนี)	พ.ศ. 2433 - 2436
11. พระยาทรงสุรเดช (อิน ภูนาค)	พ.ศ. 2436 - 2442
12. พระยานริศรราชกิจ	พ.ศ. 2442 - 2445
13. เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร)	พ.ศ. 2445 - 2458

ข้าหลวงพิเศษ

1. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร	พ.ศ. 2427 - 2428
2. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต	พ.ศ. 2431 - 2433
3. เจ้าพระยาพลเทพ (ทุม ศรีไชยันต์)	พ.ศ. 2433 - 2435
4. เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)	พ.ศ. 2445 -

พระราชบัญญัติศักดินาเจ้านาย

พระยา ท้าว แส่น เมืองประเทศราช

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ตำแหน่งเจ้านายและพระยา ท้าว แส่น หัวเมืองประเทศราช แรกก่อนมายังหาได้พระราชทานศักดินาเป็นกำหนด ดังพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานศักดินาแก่เจ้านาย พระยา ท้าว แส่น หัวเมืองประเทศราช ให้มีกำหนดในกรมศักดีสืบไปดังนี้ คือ

1. พระเจ้าประเทศราช	ถือศักดินา 15,000 ไร่
2. เจ้าประเทศราช	" 10,000 ไร่
3. พระยาประเทศราช	" 8,000 ไร่
4. เจ้าอุปราช	" 5,000 ไร่
5. เจ้าราชวงศ์	" 3,000 ไร่
6. พระยาอุปราช	" 3,000 ไร่
7. เจ้านุริรัตน เจ้าราชบุตร พระยาราชวงศ์	" 2,400 ไร่
8. เจ้าสุริยวงศ์ เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ เจ้าราชภาคิไนย เจ้าราชภาคิวงค์ พระยานุริรัตน พระยาราชบุตร	" 2,000 ไร่
9. เจ้าอุตรการโกศล เจ้าไชยสงคราม เจ้าทักษิณนิเกตน์ เจ้านิเวศอุตร พระยาสุริยวงศ์	" 1,600 ไร่
10. พระยาอุตรการโกศล. พระยาไชยสงคราม พระยาวิงขวา พระยาวิงซ้าย	" 1,200 ไร่
11. พระยาเคาสนาม	" 1,000 ไร่
12. พระยา	" 600 ไร่
13. ท้าว	" 400 ไร่
14. แส่น	" 200 ไร่

15. เจ้าเมืองขึ้น	ถือศักดินา	2,000	ไร่
16. เจ้าอุปราชเมืองขึ้น	"	1,200	ไร่
17. ราชวงศ์เมืองขึ้น ราชบุตรเมืองขึ้น	"	800	ไร่
18. พ่อเมือง	"	600	ไร่
19. นายแคว้น (กำนัน)	"	400	ไร่
20. แกบ่าน (ผู้ใหญ่บ้าน)	"	300	ไร่

ประกาศมา ณ วันที่ 14 กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก 118 (พ.ศ. 2442)
เป็นวันที่ 11203 ในรัชกาลปัจจุบันนี้.

สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยาม กับ รัฐบาลอินเดียน

เพื่อส่งเสริมการค้าค่อทางพาณิชย์ ระหว่างพม่าของอังกฤษ
กับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน (สัญญาเชียงใหม่)
ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 1874

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ บุรุษย-
รัตนราชรังษาวงษารุชมพงษ์บริพัตร วรชดียราชินิกโรคม จาคูรัตนบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ
บรมธรรมิกมหาราชาธิบดี บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
ใหญ่ในรัชการที่ห้า ในพระบรมราชวงษซึ่งได้ดำรงรัตนราชไมหัยสวรรยาธิบดี ณ กรุงเพ
มหานครอมรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาพระเจ้ากรุงสยาม มีพระราชประสงค์จะดำรง
รักษาทางพระราชไมตรีให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้นไป ด้วยเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
เมืองลำพูน เป็นของฝ่ายไทย แลเขตแดนซึ่งเปนกอนเมืองขึ้นฝ่ายอังกฤษติดต่อกันกับ
เมืองเชียงใหม่ลูกค้าไปมาค้าขาย เกิดโจรผู้ร้ายแลเหตุต่าง ๆ จะต้องจัดการระงับโจร
ผู้ร้ายให้ลูกค้าทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายโดยสะดวก ทานเสนาบดีกรุงสยาม แลคองเวอนแมนต์
ฝ่ายอินเดียนเห็นพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดตั้งให้พระยาเจริญราชไมตรี
เปนผู้ใหญ่ได้บังคับการสิทธิ์ขาดในสาตต่างประเทศ เปนมินิสเตอเปลนิโปเตนติเอเรียที่หนึ่ง
พระยาสมุทมนูราชูบัญชาบังคับการ เมืองสมุทปราการ เปนมินิสเตอเปลนิโปเตนติเอเรียที่สอง
พระมหามนตรีศรีธรรมาธิราช สมุทเจ้ากรมพระตำราวจในขวาเป็นที่ปลุกษานายหนึ่ง กับหลวง
สยามานุเคราะห์หังสูงเมืองราชวงษาหนึ่ง ฝ่ายท่านเรตฮอนเนอเรเปเลทอมมาศยอก
แบริงบารอนนอทบรุกทิสเตรตคอน เปนบารอนเนต แลเป็นที่ปลุกษาของสมเด็จพระนาง เปน
เจ้าแผ่นดินเกรตบริเตนแลอาयरแลนด แลเปนแกรนตมาศเทอเคอริ่งอิกิริยัคชื่อสะตาร์
อินเดียนอย่างที่สุด แลเปนไวสรอยคองเวอนเนอเยเนราอินเดียนอยู่ใหน้ประชุม จึงได้ตั้ง
ท่านซาเลอัมเฟอสคอนเอคจิชอนกอมแปเนียน ซึ่งไครับเครื่องอิกิริยัคอย่างสูง ชื่อสะตาร์
อินเดียนเปนเปลนิโปเตนติเอเรีย และผู้ซึ่งมีอำนาจทั้งสองฝ่ายไคปลุกษาเห็นถูกต้องตกลงกับ
ตามขอสัญญาซึ่งจะกล่าวนี้

ข้อ 1 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งตำแหน่งท้าวเวหน
แลให้เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะระวิตีเป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของ
ฝ่ายสยาม แลให้โปลิศตั้งอยู่ใกล้วัดสมควร จะไคร่ระงับห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่น ๆ ที่เป็น
สำคัญ

ข้อ 2 ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นโจรผู้ร้ายในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูน หนีข้ามไปในเขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษ แลโปลิศจะช่วยติดตามจับผู้ร้าย
โดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเป็นคนในแขวงสยาม ต้องส่งให้เจ้าพนักงานสยามที่เมือง
เชียงใหม่ ถ้าเป็นคนในแขวงอังกฤษ ให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ ณ เขตแดนของสะลินชำระ
ให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเป็นผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษหนีเข้าไปในเขตแดนเมืองเชียงใหม่ เมือง
นครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับโปลิศจะช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง
ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเป็นคนในแขวงอังกฤษ ต้องส่งให้ขุนนางที่ตั้งอยู่ของสะลิน ถ้าเป็นคนในแขวง
สยามเจ้าพนักงานที่ตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่จะชำระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่มีหนังสือเดินทางตามใน
สัญญาข้อ 4 ถ้าไม่มีหนังสือเดินทาง เป็นโจรผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษ เขตแดนสยาม ถ้า
จับตัวผู้ร้ายได้ ไม่ต้องถามว่าเป็นคนชาติของผู้ใด ต้องชำระคดีในท่าโทษตามกฎหมายบ้าน
เมืองนั้น ถ้าทรัพย์สินของผู้ร้ายลักไป เจ้าพนักงานในเขตแดนฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชำระได้
ทรัพย์สินของมาแล้วต้องส่งทรัพย์สินของให้แก่เจ้าของฝ่ายนั้น

ข้อ 3 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน
จะต้องช่วยป้องกันคนในแขวงอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายและมีธุระอื่น ๆ ในเมืองเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนโดยสมควร แลคอเวอนแมนอังกฤษในฝ่ายอินเดียก็จะต้อง
ช่วยป้องกันคนในแขวงสยาม ซึ่งมาจากเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไป
ค้าขายตามมีธุระอื่น ๆ เข้าไปในเขตแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 4 ว่า คนในแขวงอังกฤษมาแต่เมืองพม่า ฝ่ายอังกฤษเข้าไปเมืองเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผูกรองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ
ถ้าขุนนางซึ่งผูกรองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษตั้งให้เป็นเจ้าพนักงานในหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น
ให้ใส่ชื่อแลตำแหน่งมาด้วยธุระสิ่งใด ๆ หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แต่หนังสือ

เดินทางสำหรับตัวนั้นเจ้าพนักงานซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกภูษันใน เมืองเชียงใหม่ เมือง นครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูท้องใหญ่ ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของท้องห้ามตาม หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระนางเจ้าแก้ว กรุงเองแกลดนทำไว้ เมื่อวันที่สิบแปด เดือนเอเปร็ด คณศศักราช 1855 ปี แลขอเพิ่มเติม ซึ่งคอเวอนแมนต์สยามกับกอมิตแนฝ่ายอังกฤษ ใดทำไว้เมื่อวันที่สิบสามเดือนเม คณศศักราช 1856 ปี มีให้ชักขวางไว้ของยอมให้ไปตามระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับ ตัวจะให้กลับก็ได้ แต่อย่าให้ทำอันตรายควยประการใด

ข้อ 5 ว่า มีประสงค์ตกลงกันจะระวางความซึ่งคนในบังคับอังกฤษคนในบังคับสยาม ที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งเป็นฝ่ายของไทย ที่จะเป็นความแก่กัน ทอไปข้างหน้า มิใช่เป็นความดีพันมหันตโทษ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามจะตั้งผู้ซึ่งสมควร ให้เป็นตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ และตระลาการนั้นจะมีอำนาจไต่ชำระตัดสินความของคน ในบังคับอังกฤษพ้องคนในบังคับสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าคนใน บังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมาแต่พม่า อังกฤษที่เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร ลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ถ้าคนในบังคับอังกฤษ ยอมให้ชำระที่ศาลนั้นจึงชำระตัดสินได้ ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษที่มาแต่พม่า ฝ่ายอังกฤษเข้าไปที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัว ตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ถ้าไม่ยอมให้ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ชำระตัดสิน ก็ต้องให้ถึงศาล อังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินชำระตัดสิน ถ้าคนในบังคับ สยามพ้องคนในบังคับอังกฤษเข้าไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้า ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ความนั้นต้องชำระตัดสินตามกฎหมาย เมืองนั้น

ข้อ 6 ว่า คนในบังคับสยามที่อยู่เมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าเป็นความกันเอง จะหาตระลาการฝ่ายอังกฤษในตำบลนั้นให้ชำระความ ตระลาการอังกฤษนั้นจะต้องช่วยว่า กล่าวให้สำเนาตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันความนั้นก็แล้วกันได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษ อยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นความกันเอง จะไปหาตระลาการ

ที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งอยู่ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 ระยะเวลาที่เมืองเชียงใหม่ต้องช่วยให้สำเร็จตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันตามคดีสัน ความนั้นก็แล้วแก่กันได้

ข้อ 7 ว่า คนเกิดในฝ่ายอินเดียน ซึ่งอยู่ในแคว้นอังกฤษมาแต่มาฝ่ายอังกฤษ เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ถ้าทำความผิดในเขตแดนสยาม ต้องชำระตามศาลตามกฎหมายเมืองนั้น ถ้าคนเกิดในฝ่ายอินเดียน ซึ่งอยู่ในแคว้นอังกฤษอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้ามีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 แล้วทำความผิด ต้องให้ทางศาลอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระตามกฎหมายอังกฤษ

ข้อ 8 ว่า เจ้าพนักงานที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าขุนนางที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินทางศาลในกรุงเทพฯ จะต้องการคำหา คำให้การ คำพยานและผู้ที่เป็นพยาน ซึ่งต้องการจะได้คดีสันความมหันตะโทษแลความมิใช่มหันตะโทษที่ยังไม่แล้ว ก็ต้องให้ทุกครั้ง ถ้าระยะเวลาที่เมืองเชียงใหม่ ต้องการคำหา คำให้การ คำพยานและผู้ที่เป็นพยาน ต้องให้เหมือนกันทุกครั้ง

ข้อ 9 ว่า ความซึ่งขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระก็ดี ถ้าระยะเวลาที่เมืองเชียงใหม่ก็ดี ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 นี้ ถ้าคนในแคว้นสยามเป็นความเกี่ยวกับคนในแคว้นอังกฤษ ถ้าคนในแคว้นอังกฤษเกี่ยวข้องกับคนในแคว้นสยาม เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษ ทั้งสองฝ่ายจะใช้ขุนนางนายหนึ่งไปฟังชำระความก็ได้ ถ้าต้องการคำหา คำให้การ คำพยาน เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษจะคัดส่งให้อย่าให้คิดเอาค่าจ้างแต่สิ่งใด

ข้อ 10 ว่า คนในแคว้นอังกฤษที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะซื้อไม้ค้ำไม้กานไม้ที่ป่าเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าให้มิกำหนดปี หนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับต้องประทับตราตราราชการไทยที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 แลประทับตราเจ้าเชียงใหม่ด้วย และระยะเวลาที่เมืองเชียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาข้อ ไม่นั้น ให้แก่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุกครั้ง ถ้าผู้หนึ่ง

ทั้งสองฝ่ายให้มีอำนาจในการนี้แล้ว จึงได้แก้มหนังสือสัญญาไคคามที่จะแทนขาดเหนเกิน
ประการใด

ข้อ 16 ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษและภาษาสยามเพื่อความอัน
เกี่ยวต่อกัน แต่ผู้ซึ่งมีอำนาจในฝ่ายอังกฤษไม่รู้อาษาไทยได้ตกลงกัน ถ้าเป็นเหตุการณ์
หุ้มเดียวกันในสัญญานี้ต้องเอาคำอังกฤษเป็นแน

ข้อ 17 ว่า ท่านไวสรอยคอเวอนเนอเยเนราลอินเคียได้รืพิหายหนังสือสัญญานี้
ได้ให้ผู้มีอำนาจในฝ่ายสยามทราบแล้ว หนังสือสัญญานี้ขอให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
รืพิหายแล้ว ให้ส่งให้แกสะเกรศตาริคอเวอนแมนคฝ่ายอินเคียที่ว่าการต่างประเทศเมือง
กาละกัตตา ในกำหนดสี่เดือนเข้ามาหนังสือสัญญานี้เมื่อรืพิหายแล้วจึงใช้ได้ ในวันที่หนึ่ง
เดือนกันยายน คฤศศักราช 1875 ปี ตรงกับวันศุกร์แรม 9 ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอฉก
จุลศักราช 1236 ปี แลท่านผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อประทับตราในหนังสือสัญญาสองฉบับ
เป็นอักษรอังกฤษอักษรสยามไว้เป็นสำคัญ หนังสือสัญญานี้ทำที่เมืองกาละกัตตาลงวันที่สิบสี่
เดือนเมษุนาริ คฤศศักราช 1874 ปี ตรงกับวันพุธเดือนยี่แรมสิบสองค่ำจุลศักราช 1235 ปี
รกาเบญจศก

หนังสือสัญญานฉบับนี้ ได้ลงชื่อพระยาเจริญราชไมตรี ประทับตราเทวกานั่งแท่นถือ
คอกบัว พระยาสมุทรราชริษ ประทับตราชื่อตัวมีข้างอยู่กลาง มีศเอศจิซอนผู้รับอำนาจเดิม
แต่ท่านไวสรอย ประทับตราครั้งดวงตราชื่อตัวรวมตราสามดวง ได้ประทับไว้ท้ายหนังสือ
สัญญาที่อักษรอังกฤษแห่งหนึ่ง ที่อักษรไทยแห่งหนึ่งทั้งสองฉบับ หนังสือสัญญานี้รักษาไว้ ณ
กรุงเทพฯ ฉบับหนึ่ง ที่หมู่กกระคาน หนังสือสัญญาประทับตราประจำครั้งของมีศเอศจิซอน
ฉบับหนึ่ง ที่หมู่กกระคานหนังสือสัญญาประทับตราประจำครั้งรูปพระบรมมีเศรือคอกไม้ของ
พระยาเจริญราชไมตรี รักษาไว้ ณ เมืองกาละกัตตา

ผู้ใดที่เป็นคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือสำหรับตัว ตัดไม้กานไม้ในป่าตำบลหนึ่งตำบลใด เจ้าของป่าไม่ยอม ถ้าเกินกำหนดหนังสือสัญญาที่ทำไว้แล้วนั้น ต้องใช้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่าตามก่งสูงสุดอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางอังกฤษที่เขตรแดนของสะลิน เทนสมควร ถ้าผู้นั้นไม่มีหนังสือสำหรับตัวแล้วต้องชำระตามศาลตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ 11. ว่า ราชอาณาจักรที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5. แล เจ้าเชียงใหม่ต้องห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้ ถ้าป่าไม้ในป่าตำบลเดียว เป็นสองรายสามราย แลห้ามอย่าให้ผู้นั้นผู้ใดไปตีตราฤาสมตราที่เป็นเจ้าของแต่ได้ตัดตี ตราไว้ แลต้องช่วยลูกค้าที่ตัดไม้ซื้อไม้ตามสมควร จะโคกเก็บไม้ของตัวโคก ถ้าเจ้าของป่าไม่ให้ตัดไม้ กานไม้ ถ้าไม่ให้ถอยไม้ตามหนังสือสัญญาซื้อไม้ที่ไว้ไว้ในหนังสือสัญญาข้อ 10 ให้ ราชอาณาจักรที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5. กับเจ้าเชียงใหม่บังคับให้ เจ้าของป่าเสียค่าช่วยการให้กับผู้นั้นผู้ใดทำหนังสือสัญญานั้นนอกสมควร ตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ 12. ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปในเขตรแดนสยาม สิ่งของต้องพิทักษ์ต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยามเข้าไปในเขตรแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์ ต้องเสียภาษีตามคอเวอนแมนต์ได้ตั้งไว้

ข้อ 13. ว่า ขุนนางอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ที่เขตรแดนของสะลิน จะมีอำนาจตามหนังสือสัญญานี้ แลมีอำนาจทุกอย่างเหมือนก่งสูงสุดอังกฤษนายหนึ่งตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี สมเด็จพระนางเจ้ากวิณารุงเองแคลนที่โตทำไว้ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อวันที่สิบแปดเดือนเอปรีล คฤศศักราช 1855 ปี แลขอเพิ่มเติมซึ่งคอเวอนแมนต์ฝ่ายสยามกับ กอมิตเนอฝ่ายอังกฤษได้ทำไว้ในวันที่สิบสามเดือนเม คฤศศักราช 1856 ปี

ข้อ 14. ว่า ไม่มีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ถ้าหนังสืออื่น ๆ ซึ่งให้อยู่ในระวางคอเวอนแมนต์อังกฤษ คอเวอนแมนต์สยาม ปัจจุบันนี้ได้ แต่ข้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้ ใช้ได้เฉพาะที่ได้สัญญาตกลงกันเติมในหนังสือสัญญาใหม่นี้

ข้อ 15. ว่า เมื่อพ้นเจตป็นับตั้งแต่วันได้ใช้หนังสือสัญญานี้ ฝ่ายประเทศอังกฤษ ถ้าประเทศสยาม จะขอตรวจแก้หนังสือสัญญานี้ใหม่บอกล่วงหน้าสิบสองเดือน แลตั้งขุนนาง

หนังสือสัญญา

ในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ
ว่าด้วยเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน
ณ วันจันทร์ เดือนสิบขึ้นสองค่ำ จุลศักราช 1245

ปีมแมเบญจศก

ตรงกับวันที่ 3 เดือนเสปเตมเบอร์ คฤศศักราช 1883

ด้วยทางพระราชไมตรีความสงบเรียบร้อยแลทางค้าขายได้ตั้งอยู่โดยมาตุภูมิ ในระหว่างกรุงเกรตบริเตนอังกฤษกับกรุงสยาม อันเป็นอยู่เสมอด้วยหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ลงวันที่ 18 เมษายน คฤศศักราช 1855 คือวันพุธเดือนหกขึ้นสองค่ำปีเถาะสัปตศก 1217 แลในข้อสัญญาเพิ่มเติมที่ลงวันที่ 13 เม 1856 คือวันอังคารเดือนหกขึ้นเก้าค่ำปีมโรง อัฐศก 1218 แลในการที่เกี่ยวข้องด้วยแคว้นนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนนั้น ก็ได้มีอยู่ด้วยสัญญาฉบับหนึ่งต่างหาก ในระหว่างผู้ปกครองเมืองอินเดียนแลสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ลงวันที่ 14 เมษายน 1874 คือวันพุธเดือนยี่แรมสิบสองค่ำ เบญจศก 1235 นั้นแล้ว

แลด้วยสมเด็จพระนางเจ้าราชินีของกรุงเกรตบริเตนแลไอรแลนค้อันรวมกัน แลบรมราชินีราชินีแห่งอินเดียน กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน บรมราชินีราชแห่งลาวมลายู กระเหรี่ยง แลอื่น ๆ มีพระราชดำริที่จะประกอบการป้องกันความชั่วร้ายในแคว้นเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เปนของฝ่ายไทยให้เปนผลดียิ่งขึ้น แลที่จะเกื้อกูลแก่ทางค้าขายในระหว่างเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษกับแคว้นที่ใดกล่าวชื่อมาแล้วแต่คนนั้น จึงได้มีพระราชหฤทัยตกลงพร้อมกันตียกเลิกหนังสือสัญญาฉบับหนึ่งต่างหากที่ไว้เมื่อวันที่ 14 เดือนเมษายน 1874 คือวันพุธเดือนยี่แรมสิบสองค่ำปีระกา เบญจศก 1235 นั้น แลทำสัญญาใหม่ขึ้นแทน เพราะเหตุฉะนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งผู้มีอำนาจที่จะทำสัญญาทั้งสองฝ่าย คือว่า

สมเด็จพระนางเจ้าราชินีของกรุงเกรทบริเตนแลไอรแลนค่อนรวมกัน แลบรมราชา-
ธิดาธินีแห่งอินเดียนั้น

วิลเลียมเฮนรีนิวแมน เอกไควร์เฮอมาเยสตีเอคคิงเอเยนค้แลงสูง เยเนรอล
ที่กรุงเทพมหานคร ของสมเด็จพระนางเจ้าในกรุงสยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม บรมราชาธิราชแห่งลาว มลายู กระเทวียง
แลอื่น ๆ จึงไต่ตั้งเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี ผู้ได้รับเครื่องราชอิสริยยศมงกุฎสยาม
ชั้นที่ 1 ชื่อมหาสุรภรณ์ แลเครื่องราชอิสริยยศสำหรับตระกูล ชั้นที่ 1 ชื่อประจุมจุลจอมเกล้า
เครื่องราชอิสริยยศข้างเผือกชั้นที่ 2 ชื่อจุลสุรภรณ์ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แลเปน
ปรีวิเคาน์ซีลลอกกับพระยาเจริญราชไมตรี ซึ่งได้รับเครื่องราชอิสริยยศข้างเผือกชั้นที่ 2 ชื่อ
จุลสุรภรณ์ แลเครื่องราชอิสริยยศสำหรับตระกูลชั้นที่ 2 ชื่อหุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ที่ปลุณา
ราชการแผ่นดินปรีวิเคาน์ซีลลอ แลเปนผู้บังคับการศาลต่างประเทศ พระยาเทพประชุม
ซึ่งได้รับเครื่องราชอิสริยยศมงกุฎสยามชั้นที่ 1 ชื่อมหาสุรภรณ์ แลราชอิสริยยศสำหรับ
ตระกูลชั้นที่ 2 ชื่อหุติยจุลจอมเกล้า เปนปรีวิเคาน์ซีลลอ แลปลัดทูตสองในกรมพระ
กระลาโหม ทั้งสามนี้เป็นผู้มีอำนาจเต็ม และผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายนั้น เมื่อไต่ส่งหนังสือ
สำคัญมอบอำนาจให้ซึ่งกันแลกัน แลเห็นว่าเป็นการถูกต้องตามแบบแล้วไต่ตกลงทำเปนสัญญา
มีข้อความเปนหลายข้อดังต่อไปนี้

ข้อ 1 หนังสือสัญญาในระหว่างคอเวอนแนนต์เมืองอินเดียนกับคอเวอนแนนต์ของ
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ลงวันที่ 14 เดือนเขนวารี คฤศศักราช 1874 คือวันพุธ
เดือนยี่แรมสิบสองค่ำปีระกา เบญจศก 1235 จะไต่ยกเลิกเสียไม่ใช่ออกไปด้วยสัญญาฉบับนี้

ข้อ 2 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูน จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายแลมีธุระอื่น ๆ ในเมืองนคร-
เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน โดยสมควร

แลคอเวอนแนนต์อังกฤษในฝ่ายอินเดียนก็ช่วยป้องกันคนในบังคับสยามซึ่งมาจาก
เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปค้าขายตามมีธุระอื่น ๆ เข้าไปใน
เขตรแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 3 ว่า คนในบังคับอังกฤษมาจากเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผู้นครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูท้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ลงวันที่ 18 เดือนเอปรีล คฤศศักราช 1855 ปี แลข้อเพิ่มเติมลงวันที่ 13 เดือนเม คฤศศักราช 1856 ปี มิให้ชักขวางไว้ ต้องยอมให้ไปตามในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัว จะให้กลับก็ได้ แต่อย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด หนังสือเดินทางนั้น กงสุลเยเนรอลของสมเด็จพระนางเจ้าที่กรุงเทพมหานคร แลกงสุลฉาโวซกงสุลของสมเด็จพระนางเจ้าที่นครเชียงใหม่ จะเป็นผู้ออกให้ก็ได้เหมือนกัน เมื่อเป็นเหตุที่หนังสือเดินทางเดิมสูญหายไป ถ้าพ้นกำหนดหนังสือเดินทางนั้นถ้าเป็นเหตุคล้ายกับที่วามานั้น ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะเที่ยวไปมาในแคว้นแคว้นแดนดินสยามต้องรับหนังสือเดินทางของเจ้าพนักงานฝ่ายสยาม

ถ้าคนในบังคับไทยที่ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปยังเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ต้องมีหนังสือเดินทางของผู้นครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ในหนังสือเดินทางนั้น ให้ลงชื่อแลคำหนังสือมาด้วยพระโค ๆ มีเครื่องอาวุธอย่างไรมาด้วย หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แลถ้าเจ้าพนักงานซึ่งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกชั้นในฝ่ายพม่าอังกฤษจะเรียกดูท้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้าม มิให้ชักขวางไว้ต้องยอมให้ไปในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่ไม่มีหนังสือเดินทางจะให้กลับก็ได้ แต่อย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด

ข้อ 4 ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาจากพม่าฝ่ายอังกฤษ เข้าไปในเขตแดนสยาม สิ่งของต้องพิทักษ์ต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยามเข้าไปในเขตแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์จะต้องเสียภาษีตามคอเวอนแมนท์ได้ตั้งไว้ บันคาพิทักษ์อาหารทั้งหลายนี้ จะได้ตีพิมพ์สำหรับที่จะให้คนทั้งปวงทราบทั่วกัน

ข้อ 5 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้านครเชียงใหม่ตั้งค่านอง-
 กระทบแลให้มีเจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสระวินดีเป็นเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่ง
 เป็นของฝ่ายสยาม แล้วให้มีไปลิตตั้งอยู่พอสมควร จะไคร่รังับห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่น ๆ ที่
 เป็นสำคัญ

ข้อ 6 ผู้หนึ่งผู้ใดของคะตึกาเป็นโทษอยู่ควยเป็นโจรผู้ร้ายมาคนปลนทรพย ฎการ
 ที่เปนครกรมหันตโทษ ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน หรือกไป
 เขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษแลไปลิตจะชวยตติตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าไค้ตัว
 ผู้ร้ายเขนนั้นเปนครไนยงคัยสยามแล ฎาเปนครไนยงคัยประเทศอื่นนอกจากประเทศสยาม
 แลอังกฤษ จะสงให้เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ แค้ที่ถูกตามกฎหมาย การสง
 คนโทษเมืองคอกเมืองที่มีอยูในเมืองอินเดียของอังกฤษในเวลานั้น ถ้าเปนครไนยงคัยอังกฤษ
 จะสงให้เจ้าพนักงานไทย ฎาจะให้เจ้าพนักงานอังกฤษจัดการที่สุดแค้หาหลวงอังกฤษที่เมือง
 พมาฝ่ายอังกฤษ ฎาขุนนางผู้ไค้ข้าหลวงไค้มอบการไวนั้นตติสิน ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดของคะตึก ฎา
 เปนโทษอยู่ควยเปนครผู้ร้ายมาคนปลนทรพย ฎการที่เปนครกรมหันตโทษในเขตแดนอังกฤษ
 หรือกไปเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่าย
 สยามกับไปลิตจะชวยตติตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าไค้ตัวผู้ร้ายเขนนั้นเปนครไนยงคัย
 อังกฤษ ตองสงให้เจ้าพนักงานอังกฤษ ตามกฎหมายการสงคนที่มีอยูในประเทศสยามในเวลา
 นั้น ถ้าเปนครไนยงคัยสยาม ฎาเปนครนชาติอื่นที่ไม่มีหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับ
 ประเทศสยาม จะสงให้เจ้าพนักงานอังกฤษฎาเจ้าพนักงานไทยจะชำระเอง ก็แลแค้เจ้า
 พนักงานไทยจะตติสิน เมื่อไค้ไปฎษากับกงสุลฎาไวชกงสุลแล

ข้อ 7 ผลประโยชน์ของบันคาคไนยงคัยอังกฤษที่มายังเมืองนครเชียงใหม่ เมือง
 นครลำปาง เมืองลำพูนนั้น จะไค้ให้กงสุลฎาไวชกงสุลอังกฤษผู้ที่จะไค้ตั้งขึ้นไปอยู่ที่เมือง
 นครเชียงใหม่ นั้น เปนครตรวจตราระวังรักษา แลเมื่ออ่านฎาที่จะพิจารณาความมโนสาเรแลความ
 นครบาล ตามเนื้อความที่มีในข้อ 2 ของไขข้อสัญญาเพิ่มเติม วันที่ 13 เดือนเม คฤศ-
 ศักราช 1856 คือวันอังคารเดือนหกขึ้นเก้าคำปิมโรง อัฐศกศักราช 1218 แค้ตองท้ความ
 ความท้ว่าไว้ในข้อ 8 ของหนังสือสัญญาฉบับนี้

ข้อ 8 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะตั้งชื่อผู้ซึ่งสมควรให้เป็นตราการพระราชทาน
 คนเคียวดาบหลายคนอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อประโยชน์ที่จะว่าไว้ในต้นต่อไป ตราการ
 นั้นต้องทำตามกำหนดเนื้อความที่มีอยู่ในสัญญาแล้ว มีอำนาจที่จะพิจารณาความมโนสำรา
 ความนครบาลก็ได้ทุกเรื่อง ในถ้อยความที่จะเกิดขึ้นในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนคร
 ลำปาง เมืองลำพูน บันคาความในระหว่างคนในบังคับอังกฤษ ถ้าในความที่คนในบังคับ
 อังกฤษจะเป็นผู้กล่าวโทษก็ดี ถ้าเป็นผู้ถูกฟ้องก็ต้องคดีต้องเรียกหาพิจารณาก็ดี ถ้าเป็น
 โจทก์ก็ดี เป็นจำเลยก็ดี ชำระไต่ถามตามกฎหมายฝ่ายสยาม และต้องให้ถืออยู่เป็นนิจว่าในบันคา
 ความที่ว่ามาเหล่านี้กงสุลชาวอังกฤษจะต้องไปอยู่ในเวลาที่ชำระไต่ แต่ในความที่สืบแยก
 อังกฤษเป็นจำเลย ถ้าผู้ถูกฟ้องนั้น จะต้องคัดสำนวนความในกงสุลชาวอังกฤษ ไม่คิดค่า
 ขธรรมเนียมที่จะคัดเทียบถ้อยคำสำนวนนั้น แลถ้ากงสุลเห็นว่าเป็นการสมควรในผลประโยชน์
 ทางยุติธรรมจะแนะนำให้ตราการไต่ถามต้องทำตามข้อความนี้ดีกว่าในเวลาก่อนที่จะตัดสิน
 ความนั้น ในความที่จำเลยถ้าผู้ถูกฟ้องเป็นสืบแยกอังกฤษ ถ้ากงสุลชาวอังกฤษเห็นสมควรใน
 ผลประโยชน์ทางยุติธรรม โดยจะเขียนหนังสือคำขอด้วยลายมือของกงสุลชาวอังกฤษเอง
 เป็นการชี้ให้ตราการ เพื่อจะสำแดงความปรารถนาของกงสุล ชาวอังกฤษ ในความเรื่อง
 ไต่เรื่องหนึ่งซึ่งโจทจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษทั้ง 2 ฝ่าย ถ้าในความเรื่องซึ่งคนในบังคับ
 อังกฤษผู้ฟ้องคดีถูกฟ้องต้องเรียกหาพิจารณาเป็นจำเลยนั้น ให้ส่งไปยังศาลกงสุลที่เมืองนคร
 เชียงใหม่ เพื่อจะไต่ถามกฎหมายดังนี้ กงสุลชาวอังกฤษนั้นเมื่ออำนาจที่จะทำได้ แล
 ความเรื่องนั้นก็ส่งไปยังศาลที่กล่าวมาเมื่อก่อน ตามการที่กงสุลชาวอังกฤษขอด้วย
 แลความเรื่องนั้นก็สุดแต่กงสุลชาวอังกฤษจะตัดสิน ตามความข้อ 2 ในข้อสัญญาเพิ่มเติม
 วันที่ 13 เดือนเม คคมศักราช 1856 คือวันอังคาร เดือนหก ขึ้นเก้าค่ำ ปีมโรง อัฐศก
 ศักราช 1218 กงสุลชาวอังกฤษนั้นในเวลาที่มีเหตุสมควรจะเข้าหาคนในบังคับอังกฤษผู้
 ต้องจำอยู่โดยโทษดาบโดยคำตัดสินของตราการนั้นได้ตลอดเวลา แลถ้ากงสุลเห็นสมควรว่า
 จะย้ายคนโทษนั้นมาจำเสียบที่ ๆ ซึ่งของกงสุลต่อไปให้ครบกำหนดความคำตัดสินนั้นก็ไต่ คำ
 ขธรรมเนียมความสำหรับศาลซึ่งจะเรียกเสมอเหมือนกันทั้ง 2 ฝ่าย จะเป็นคนในบังคับ
 อังกฤษก็ดีคนในบังคับไทยก็ดี จะประกาศให้รู้ทั่วกัน

ข้อ 9 ว่า ในความแห่งแลความนครบาลซึ่งสปีเยกอังกฤษเป็นโจทเป็นจำเลย แลซึ่งตระลาการนั้นต้องเป็นผู้ชำระ ฝ่ายโจทฎาฝ่ายจำเลยจะร้องอุทธรความถึงกรุงเทพมหานครได้ แลผู้ที่เป็นสปีเยกอังกฤษนั้นโดยได้รับอนุญาตของกงสุลฎาไวซกงสุลอังกฤษ ถ้าเป็นความอย่างอื่นโดยอนุญาตตระลาการนั้น

บรรดาความเช่นนี้ของสงสำนวนความกับความเห็นของตระลาการมาที่กรุงเทพมหานคร แลความอุทธรนั้นเจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับกงสุลเยเนราลของสมเด็จพระนางเจ้าจะปรึกษาพร้อมกันตัดสิน แลต้องถืออยู่เป็นเสมอว่า บรรดาความที่จำเลยฎาผู้ฟ้องเป็นสปีเยกสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายสยามเป็นผู้ตัดสินความอุทธรนั้นเจรจา แลบรรดาความอุทธรอื่น ๆ ที่สปีเยกอังกฤษเป็นคู่ความกงสุลเยเนราลของสมเด็จพระนางเจ้าเป็นผู้ตัดสินความอุทธรนั้นเจรจา ในเวลาที่ความยังอุทธรค้างอยู่ คำตัดสินที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่นั้นต้องงคไว้ตามกำหนดเวลาที่จะไคมีไว้ ตามแต่ตระลาการกับกงสุลฎาไวซกงสุลจะตกลงกัน

ในความอุทธรเช่นว่ามาข้างบนนี้ต้องขออุลาที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่ในกำหนดเดือนหนึ่ง นับตั้งแต่วันที่ไคตัดสินความเกิมนั้น แลต้องมาร้องอุทธรที่กรุงเทพมหานครตามเวลาที่สมควร ตามที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่จะกำหนด ถ้าไม่มาร้องอุทธรตามกำหนดความนั้น จะไม่รับฟ้องอุทธรคำตัดสินนั้น

ข้อ 10 เจ้าพนักงานอังกฤษที่เขตรแดนพม่าฝ่ายอังกฤษ แลเจ้าพนักงานไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะจัดหาแลส่งคำพยานแลผู้ที่เป็นพยานซึ่งต้องการจะไคตัดสินความมโนสาเรแลความนครบาลที่ยังชำระไม่แลในศาลกงสุลแลศาลไทยที่กรุงเทพมหานคร แลที่เมืองนครเชียงใหม่ซึ่งกันแลกันที่เป็นการสำคัญควรจะสง

ข้อ 11 ว่า คนไฉนอังกฤษมีความปรารถนาจะซื้อไม้คัตไม้กานไม้ที่ป่าเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าให้มีกำหนดปีหนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับเอาไว้คนละฉบับ ต้องประทับตรากงสุลฎาไวซกงสุลอังกฤษแลตระลาการไทยฎาข้าหลวงที่เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งไคตั้งตามหนังสือสัญญานี้ข้อ 8 แลประทับตราเจ้าของเมืองนั้นด้วย แลหนังสือสัญญาเขาป่าไม้เหล่านี้ จะต้องจดบายไว้ที่ศาลกงสุลอังกฤษแลศาลไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ทุกฉบับ ถ้าผู้หนึ่งผู้ไคคัตไม้กานไม้ในป่าคำบลหนึ่งคำบลใด เจ้าของป่าไม้ไม่ยอมฎาเกินกำหนดหนังสือสัญญาที่ไคทำไว้แลนั้น ต้อง

ใช้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่า ตามกงสุลอังกฤษที่เมืองนครเชียงใหม่จะตัดสิน การที่จะเปลี่ยนชื่อเขาฤาเปลี่ยนชื่อผู้เจ้าของป่า นั้น จะต้องทำตามธรรมเนียมประเพณีตรา แลจกษาณฐีใหม่อีกเหมือนกัน

ถ้าธรรมเนียมลงชื่อประเพณีตราแลจกษาณฐีหนังสือสัญญาทำป่าไม้นั้น จะกำหนดไว้ แด่พอประมาณแลตีพิมพ์ให้ทราบทั่วกัน

ข้อ 12 ว่า ราชการแลข้าหลวงไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งใดคั้งไว้ตาม หนังสือสัญญาข้อ 8 แลพร้อมด้วยเจ้าพนักงานในเมืองนั้น จะห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือ สัญญาขายไม้ป่าป่าไม้ในป่าตำบลเดียว เป็นสองรายเป็นสามราย แลห้ามอย่าให้คนหนึ่งผู้ใด คีตราฤาฉกรหาที่เป็นเจ้าของแต่ใดคั้งคีตราไว้ แลต้องช่วยลูกค้ำพิคไม้ชื่อไม้ตามสมควร จะใดเก็บไม้ของตัวใด ถ้าเจ้าของป่าไม่ให้คั้งไม้กานไม้ ฤาไม่ให้ถอยไม้ตามหนังสือสัญญาชื่อ ไม้ที่ว่าไว้ในหนังสือสัญญานี้ ข้อ 11 ให้ราชการแลข้าหลวงไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ กับเจ้าพนักงานในเมืองนั้น บังคับให้เจ้าของป่าเสียค่าบ่วยการให้แก่อูซึ่งได้ทำหนังสือสัญญา นั้นพอสมควรตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ 13 ว่า ข้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้ ใช้ได้เฉพาะที่ใดสัญญาตกลงกันเต็มใน หนังสือสัญญาใหม่นี้ ไม่มีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทางพระ- ราชไมตรีแลทางค้าขาย ในระหว่างสมเด็จพระนางเจ้ากับสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ที่ลง วันที่ 18 เดือนเอปรีล คฤศศักราช 1855 วันพุธ เดือนหก ขึ้นสองค่ำ ปีเถาะ สัปตศก ศักราช 1217 กับหนังสือขอสัญญาเพิ่มเติม วันที่ 13 เดือนเม คฤศศักราช 1856 วันอังคาร เดือนหก ขึ้นเก้าค่ำ ปีมโรงอัฐศก ศักราช 1218

ข้อ 14 หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษแลภาษาสยาม เนื้อความอันเกี่ยว- ต่อกัน ใดตกลงกันถ้าเป็นเหตุการถุมเถียงกันในสัญญานี้ต้องเอาคำอังกฤษเป็นแน่

ข้อ 15 หนังสือสัญญานี้จะใช้ได้ในทันทีเมื่อได้รติไฟกันแล้ว แลจะใช้ต่อไปได้ใน 7 ปีคั้งแต่วันรติไฟนั้นไป เว้นเสียแต่ที่คอเวอนแมนตผู้ทำสัญญาทั้งสองฝ่ายนี้จะแจ้งความ ประสงค์ว่าควรจะได้เลิกเสียก่อนถึงกำหนด 7 ปีนั้น ถ้าไม่ได้แจ้งความประสงค์ต่อกันในเวลา ก่อนสิ้นกำหนด 7 ปีแล้ว คงยังเป็นอันใช้ได้ไปกว่าจะสิ้นกำหนดปีหนึ่ง นับแต่วันที่คอเวอนแมนต

ผู้ทำหนังสือสัญญานั้นได้แจ้งความประสงค์ที่จะเลิกเสีย คือ เวอนแมนผู้ทำหนังสือสัญญาทั้งสองฝ่ายนี้ อย่างไร ๆ ก็ดี บังรักษาอำนาจที่จะแก้ไขข้อความเหล่านี้ โดยการที่จะยอมตกลงพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ว่าข้อความนั้นไซ้ไปเห็นควรจะต้องแก้ไขเสีย

ข้อ 16 หนังสือสัญญานี้จะโครติไฟแลแลกเปลี่ยนกันที่กรุงเทพมหานครโดยเร็ว ในการที่จะให้เป็นพยานสำคัญในหนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อไว้เหมือนกันทั้งสองฉบับ แลได้ประทับตราลงไว้ด้วย

ได้ทำที่กรุงเทพมหานคร เมื่อ ๗ วันที่ สาม เดือนเชบเทมเบอ ปีมี คฤษศ คักราช 1883 ตรงกับวันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแม เบญจศก จุลศักราช 1245

แล

กฎหมายอังกฤษที่จะต้องส่งคนโทษ 10 อย่าง
ตามที่ไต่ลงไว้ในหนังสือสัญญานี้
ให้ผู้ที่จะต้องส่งคนโทษเข้าใจ
ตามข้อความในกฎหมายอังกฤษที่เรียกว่า 10 อย่าง

- ที่ 1 เมอร์เคอ โทษฆาตโทษ คือ มหันตโทษ ให้ถือว่า
- (1) ถ้าผู้ทำคนนอกกฎหมายได้ทำด้วยการแกล้งแลการโกรธาทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดตาย
  - (2) ถ้าได้ทำแกล้งที่จะทำอันตรายแก่ตัว ซึ่งผู้ทำรู้ว่าเปษเหตุที่จะให้ตาย
  - (3) ถ้าแกล้งจะทำอันตรายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด อันพอควรจะเป็นเหตุตายตามธรรมดา
  - (4) ถ้าผู้ทำ ๆ สิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเขานักว่าเป็นเหตุอันตรายแก่ชีวิตร และไม่มีที่จะแก้ตัว

ที่ 2 กาลปเบลดอมิซัค คือฆ่าคนผิดกฎหมายไม่ถึงมหันตโทษ ให้ถือว่า คือถ้า ผู้หนึ่งผู้ใดมาทำเหตุให้โกรธเหลือที่จะอดได้ แลในทันใดนั้นเขาจึงฆ่าคนที่ทำให้โกรธนั้นตาย ถ้าฆ่าผู้อื่นผิดไปเป็นการไม่แคลง ถ้าป้องกันรักษาทรัพย์ แลป้องกันตัวโดยสุจริต แลให้ทำ เกินกฎหมายห้ามจึงได้ฆ่าผู้ที่ต้อนั้นตาย

ที่ 3 คือเคกอยเต ทั้งกองเป็นผู้อยู่ปล้น ให้ถือว่า ถ้าทั้งกองของสุมเข้าเป็น พวกกันตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป แลคิดตั้งใจว่าจะไปปล้นขโมยสิ่งซึ่งวิ่งราวก็ดี ถ้าได้ลงมือทำความ ร้ายแก่เขาแล้ว

ที่ 4 รอบเบอริ คือกคชีกันโซกเอาทรัพย์ ให้ถือว่า คือเอาทรัพย์เขาที่เจ้าของ มิได้ยอมอนุญาต คือกคชีกันโซกเอาทรัพย์

ที่ 5 เทพ คือขโมย ให้ถือว่า ขโมยยกยอกทรัพย์สิ่งของเขาไป แลสิ่งของที่ เจ้าของมิได้อนุญาตให้มาหยิบฉวยเอาไป แลยกหยิบให้เคลื่อนจากที่ไปเป็นประโยชน์ของคน

ที่ 6 พอยะเร คือทำหนังสือปลอมแปลงแลปลอมแก้หนังสือ ให้ถือว่า ทำหนังสือ ปลอม ชุก ฅบ แก้หนังสือ จะให้ผู้อื่นผู้ใดเสียประโยชน์

ที่ 7 เกาเตอผีซึ คือทำเงินทำทอง ซึ่งมีตราแผ่นดินปลอมใช้แลแกะตราปลอม

ที่ 8 กิตแนฟ ว่าลักคนหนี

ที่ 9 เรป คือข่มขืนทำชำเราหญิง ให้ถือว่า

(1) ข่มขืนหญิงทำชำเรา หญิงไม่ยอมขัดเคืองห้าม

(2) ผู้หญิงไม่ไต่ยอม

(3) ผู้หญิงยอมด้วยความกลัว

(4) ผู้หญิงยอมเพราะคิดว่าเป็นตัว

(5) ทำชำเราข่มขืนหญิงยังไม่ครบ 11 ปี

ที่ 10 มีสืบบัไฟ ออไบเอเน็เอสโปลฟีฟ กือทังไฟ แลกินระเบ็คต่าง ๆ ที่จะ
ให้เปอนันตรายแก่ชีวิตแลทรัพย์สินสมบัติ

(ลงชื่อ)
เจ้าพระยาภาณุวงศ์

(ลงชื่อ)
พระยาเจริญราชไมตรี

(ลงชื่อ)
พระยาเทพประจูน

(ลงชื่อ)
กัลยาเอชนิวแมน

ขอเพิ่มเติมหนังสือสัญญา

ในระหว่างกรุงเกรตบริเตนแลกรุงสยาม
ซึ่งได้ลงชื่อไว้แล้วที่กรุงเทพมหานคร

ณ วันจันทร์ เดือนสิบขึ้นสองค่ำ ปีมแมเบญจศก จุลศักราช 1245
ตรงกับวันที่ 3 เดือนเสปเตมเบอร์ คณศักราช 1883

ด้วยคอเวอนแมนต์เกรตบริเตนแลคอเวอนแมนต์สยาม เห็นสมควรจะเพิ่มเติมความ
ซึ่งว่าด้วยการส่งคนโทษบางอย่างให้กันแลกันตามความในข้อ 6 หนังสือสัญญาซึ่งทำไว้ใน
ระหว่างกรุงเกรตบริเตนแลกรุงสยาม ที่ได้ลงชื่อไว้ ณ กรุงเทพมหานครเมื่อ ณ วันจันทร์
เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแมเบญจศก จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 3 เดือนเสปเตมเบอร์
คณศักราช 1883 จึงได้ตกลงกันทำขอเพิ่มเติมไว้ดังนี้

ข้อ 1 ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดในพระราชอาณาเขตของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่ง
ต่อแดนกับเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ที่ต้องคดีฎาทองปรับโทษเป็นนุรรายอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งได้
กล่าวไว้ในความท้ายหนังสือสัญญาระหว่างกรุงเกรตบริเตนแลกรุงสยาม ซึ่งเซ็นชื่อไว้ที่
กรุงเทพมหานครเมื่อ ณ วันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแมเบญจศก จุลศักราช 1245
ตรงกับวันที่ 3 เดือนเสปเตมเบอร์ คณศักราช 1883 นั้น หนีเข้าไปในพระราชอาณา

เขตอังกฤษ เจ้าพนักงานแลโปลิศอังกฤษจะช่วยติดตามจับตัวผู้ร้ายนั้นโดยเต็มกำลัง เมื่อได้ตัวผู้ร้ายนั้นแล้ว ถ้าเป็นคนในบังคับสยามถ้าเป็นคนในบังคับประเทศอื่น นอกจากสยาม ภาษาอังกฤษ จะส่งผู้นั้นให้เจ้าพนักงานฝ่ายสยามในหัวเมืองซึ่งทำร้ายนั้น ตามกฎหมายส่งคนโทษ เมืองต่อ เมืองซึ่งให้อยู่ในเมืองอินเดียของอังกฤษในเวลานั้น ถ้าผู้นั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษจะส่งต่องกงสุลเยเนอรัลอังกฤษที่กรุงเทพมหานคร ถ้าจะให้เจ้าพนักงานอังกฤษทำโทษสุดแล้วแต่ข้าหลวงใหญ่ในเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งได้รับอำนาจไปแต่ข้าหลวงใหญ่เพื่อการนี้จะตัดสิน

ถ้าว่าผู้ใดซึ่งต้องคดีอาต้องปรับโทษว่าเป็นผู้ร้าย ตามความในท้ายสัญญาอันในเขตแดนฝ่ายอังกฤษนี้เข้าไปในพระราชอาณาเขตของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งต่อเนื่องกับเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ เจ้าพนักงานแลโปลิศฝ่ายสยามจะช่วยติดตามจับโจรผู้ร้ายนั้นโดยเต็มกำลัง แลเมื่อได้ตัวผู้ร้ายนั้นแล้ว ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษจะส่งให้เจ้าพนักงานอังกฤษผู้ใดคนหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ที่สุด ตามกฎหมายส่งคนโทษซึ่งให้อยู่ในแผ่นดินสยามในเวลานั้น ถ้าผู้ร้ายเป็นคนในบังคับสยามถ้าเป็นคนในบังคับประเทศอื่น ซึ่งมีไค้ทางพระราชไมตรีกับแผ่นดินสยาม จะส่งตัวผู้ร้ายนั้นให้เจ้าพนักงานฝ่ายอังกฤษถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายสยาม เมื่อได้ปลุกษากับกงสุลเยเนอรัลอังกฤษที่กรุงเทพมหานครแล้วจะทำโทษเองก็ได้ สุดแล้วแต่เจ้าพนักงานสยามจะตัดสิน

ข้อ 2 ในข้อเพิ่มเติมนี้ ความที่ว่าพระราชอาณาเขตของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามซึ่งต่อเนื่องกับเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษนั้น หมายความว่า เป็นเมืองตากถาระแหง เมืองอุไทยธานี เมืองกาญจนบุรี เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองกุย ฎาประจวบคีรีขันธ์ บางตะพานถาเมืองกำเนคนพดุม เมืองปะทิว เมืองชุมพร กระจบุรี และเมืองระนอง

ข้อ 3 ได้ตกลงกันว่า คำอธิบายโทษต่าง ๆ ที่ว่าไว้ในความท้ายหนังสือสัญญาซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น ผู้ทำหนังสือสัญญานี้จะไค้กำหนดกันไว้ให้ทั้งสองฝ่ายด้วย

ข้อ 4 ได้ตกลงกันอีกว่า ข้อเพิ่มเติมนี้จะถือว่าเป็นส่วนในหนังสือสัญญาระหว่างกรุงเกรทบริเตนแลกรุงสยาม ซึ่งไค้ลงชื่อไว้ ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่จันทร์ เดือนสิบ

ชั้นสองคำ ปีมแม เบญจศก จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 3 เดือนเสมเทมเบอร์ คฤศค
ศักราช 1883

ข้อเพิ่มเติมนี้ให้ใช้ใ้ภายในกำหนด 6 เดือน ภายหลังจากที่ลงชื่อไว้

ข้อ 5 ถ้าผู้ทำหนังสือสัญญาทั้งสองฝ่ายจะตกลงเปลี่ยนแปลงข้อความในข้อเพิ่มเติม
อย่างไรก็ตามที่จะได้เคยเห็นเคยใช้แล้วว่าสมควรจะเปลี่ยนก็เปลี่ยนได้

ข้อ 6 ข้อเพิ่มเติมนี้ทำไว้ทั้งไทยและอังกฤษ แต่ถ้าเกิดปัญหาให้ตีภาษาอังกฤษ

เป็นหลัก

ผู้มีชื่อข้างท้ายได้รับอำนาจให้ทำสัญญาเพิ่มเติมนี้ ณ วันจันทร์ เดือนสิบสอง แรม
เก้าค่ำ ปีมะกา จุลศักราช 1247 ตรงกับ 30 โนวেমเบอร์ คฤศคศักราช 1885

ร่างตราพระราชสีห์ใหญ่¹

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ 27 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 111

สารตรา เจ้าพระยาจักรีฯ มาถึง พระยาไกรโกษาข้าหลวงรักษาราชการเมือง
ลาวเฉียง ๗ เมืองนครเชียงใหม่

ควมมีพระบรมราชโองการมา ณ. พระมัญชรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า
แนวพระราชอาณาเขตต่อกับเมืองพม่าของอังกฤษซึ่งเป็นข้อโต้เถียงยังไม่ตกลงกันมาแต่ก่อน
นั้น บัดนี้ได้ผูกษาปรองคองกันกับราชาธิปไตยฝ่ายอังกฤษ ยอมยกเมืองเชียงแขงแลหัวเมือง
ฝ่ายตะวันตกเมืองเชียงแสน ถวายไว้ในพระราชอาณาเขตจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานหัวเมืองงิ้วแลกระเหรียงยางแดง คือที่เรียกว่า เมืองแจะ เมืองใหม่
เมืองทา เมืองจวค เมืองหาง เมืองทวน เมืองสาค เมืองยอน เมืองตูม เมืองกวาน
เมืองไฮ บ้านช่องลึก เมืองโก ให้เป็นของอังกฤษตกลงกันดังนี้ จะให้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ขึ้นไปบันจบพร้อมด้วยข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่
ฝ่ายอังกฤษกับในแนวพระราชอาณาเขตในเดือน.....ร.ศ. 111 นี้ กำหนดแนวพระราช
อาณาเขตที่จะปักกราวนต่อจากแนวเดิมที่ได้มีปักไว้แล้วทำปากแม่น้ำเมย ต่อกับแม่น้ำคง
หรือสาละวินแขวงเมืองยวม ต่อขึ้นไปตามลำแม่คงคนละฟากถึงผาจอง ตักจากแม่คงมาทาง
ฝั่งตะวันออกตามสันเขาบันน้ำถึงคอยเสาหิน คอยขุนแม่แจะ คอยขุนแม่สะเปาะ คอยสามง่าม
มาลงน้ำแม่สลิที่ประตูน้ำข้ามแม่น้ำสลิขึ้นไปตามสันเขาคอยนาลำ แยกสันเขามาลงน้ำแม่ปาย
ข้ามน้ำแม่ปายที่ปากห้วยแม่สะอู ทวนน้ำแม่สะอูขึ้นไปสู่กล้าห้วยแม่สะอูขึ้นคอยผาตั้ง คอยขุน-
ห้วยตงนี้ คอยสะบือ คอยขุนยอ คอยขุนแม่ละยู คอยมอนใหญ่ ไปตามสันเขาบ้านปอกนาง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.40/5 สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึง
พระยาไกรโกษา 27 ตุลาคม พ.ศ. 2435.

บ้านคหาหาร บ้านลุมช้าง คอยขุนแม่เป็ค คอยสะทอ คอยขุนแม่เกาะ คอยพันคอก คอยถวย
 คอยอุณ คอยห้วยธา คัดลงน้ำแมกก ขำมน้ำแมกก ถึงคอยขุนแม่คำ คอยตุม คอยขุนห้วยโจก
 ฬาคำวณจอย คอยขุนแม่สะออง แยกไปลงน้ำแม่สาย ลงน้ำแม่สายไปถึงบ้านป้อมคาน
 ทำขี้เหล็ก ถึงปากน้ำแม่สาย ตอนน้ำแม่ฮวก ลงน้ำแม่ฮวกจนถึงปากน้ำแม่ฮวกตอนแม่น้ำของ
 ทวนแม่น้ำของขึ้นไปจนถึงปากน้ำของต่อแม่น้ำของ คัดขึ้นเข้าฝั่งตะวันตกแม่น้ำของไปตามสัน
 เขา หว่างน้ำยวงแลน้ำแม่หลาย คัดลงที่ปากแม่ไผ่นับจบกับแม่เดิม คัดขึ้นเขามาทางตะวัน-
 ออกจนตกแม่น้ำของ หมดเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่ เมืองน่าน เมืองเชียงแขงเป็นที่สุด
 แนวพระราชอาณาเขตที่จะปักปันคราวนี้ ไก่ขีดเส้นเป็นสำคัญ ส่งแผนที่ขึ้นมาพร้อมด้วยทองคำ
 รมยี่สิบแล้ว

ในศุภอักษรถึงพระเจ้านครเชียงใหม่แลเจ้านายท้าวพระยาเมืองน่าน ใคสั่งให้
 ตระเตรียมกำลังพาหะนะเสบียงอาหารปลุกษากับข้าหลวงจัดหาท้าวพระยาลาวให้ออกไปกับ
 ข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ตามสมควรแก่ราชการ

แลการปักปันเขตแดนคราวนี้กำหนดไว้ว่าจะจัดข้าหลวงเป็น 3 กอง ส่งขึ้นไป
 เมืองนครเชียงใหม่ 2 กอง

กองที่ 1 หลวงราชนรินทร์ เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร 50 ให้ไปปัก
 เขตแดนทางเมืองแจะ

กองที่ 2 หลวงกำจัดไพรินทร์เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร 50 ให้ไป
 ปักเขตแดนทางนอกเมืองเชียงแสนเมืองเชียงราย

อีกกองหนึ่งซึ่งนับเป็นกองที่ 3 นั้นจะให้ขึ้นทางเมืองน่านให้พระยาไกรโกษาสั่งหลวง
 สรสิทธิ์ยานุกการเป็นข้าหลวงใช้กำลังพาหะนะ เมืองน่านไปปักปันเขตแดนทางเมืองเชียงแขง
 ที่กำหนดปักปันเขตแดนไว้เป็น 3 กอง ข้าหลวงทั้งนี้ ทั้งนี้จะนัดหมายเวลาแลประเทศที่จะ
 สมทบกับข้าหลวงฝ่ายอังกฤษ บังกำลังปลุกษาหรือ กับราชาธิปไตยฝ่ายอังกฤษอยู่ จะตกลง
 กันตามที่กะไว้หรือจะแก้ไขประการใด เมื่อใดตกลงกับอังกฤษอย่างใดเป็นมั่นคง จะมีทอง
 ทรายแจงขึ้นมาให้ทราบก่อนภายหลัง การที่ข้าหลวงจะออกไปปักปันเขตแดนทั้งนี้สำคัญที่
 พระยาไกรโกษา จะต้องคำริห์โดยเฉพาะอยู่ 2 ประการ

ประกาศที่ 1 ให้ใครส่วนหาญซึ่งรูปร่างที่ซึ่งจะไปปักปันเขตแดนคราวนี้ ชัดเจนแลเป็นที่ไว้วางใจได้นั้นเป็นผู้นำทางของข้าหลวงเพื่อจะไต่ถาม ให้ความความจริงแลชี้แจงว่า เขาขอคนนั้น อยู่ตำบลนั้น เรียกว่าอย่างนั้น เขาขอคนนั้นชื่อนั้น แลตำบลนั้นอยู่ตรงนั้นให้ถูกต้องตามที่หมายไปในแผนที่ ถ้าไม่ได้ดังนี้ ข้าหลวงขึ้นไปไม่คุ้นเคยแก่ประเทศที่ตำบลหนทางบางที่จะไปปักปันเสียเปรียบข้างอังกฤษ

ประกาศที่ 2 หัวเมืองซึ่งจะเข้ามาเป็นพระราชอาณาเขตทางคานต่อเมืองฝาง เมืองเชียงแสนแลเชียงรายเหล่านี้เป็นพวกญูเซอแลเงี้ยว ซึ่งได้เคยมีวิวาทกับลาวเพราะเหตุทาง ๆ มาหลายคราว กองข้าหลวงจะออกไปปักปันเขตแดนมีผลทหารไปค้ำยเห็นว่าพอจะไว้วางใจได้อยู่แล้ว แต่การต่อไปหัวเมืองเหล่านี้ไค้มอบให้ขึ้นเมืองเชียงใหม่แลให้อยู่ในบังคับดูแลของเมืองฝาง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรายซึ่งอยู่ใกล้ตามที่ไค้แจ้งไปในศุภอักษรถึงพระเจ้าเชียงใหม่มาแล้ว แต่การที่ไค้แยกฝากไว้ในปกครองเมืองต่าง ๆ นี้เกรงว่าจะไม่สู้มีประโยชน์ใด ค้ายพวกนั้นยังไม่คุ้นเคยกับความบังคับบัญชาของลาว ถ้าหัวพระยาเมืองฝาง เมืองเชียงแสน เชียงราย ก้าวกายเข้าไปกะเกณฑ์หรือรู้จักการบ้านการเมืองในที่แรก ก็น่าจะมีเหตุต่อกันขึ้นได้ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าในชั้นนี้ควรตั้งมูลนายซึ่งไค้เคยว่ากล่าวควบคุมกันอยู่แล้วให้มีศบรคาคักัดควบคุมกันต่อไป คอยว่าคอยบังคับกันไป พวกเหล่านี้จึงคุ้นเคยเข้าทุกที แต่การที่จะแต่งตั้งพวกเหล่านั้นนั้น จะให้เจ้านายหัวพระยา ซึ่งไปกับกองข้าหลวง รับผิดชอบไปตั้งหรือจะเรียกหาตัวเข้าไปตั้งยังเมืองนครเชียงใหม่ได้ ให้พระยาไกรโกษาคิคอานดูแลจัดไปในทางซึ่งเห็นสมควร

อนึ่ง เมืองเชียงแขงซึ่งเข้ามาเป็นขอบขันฑสีมาครั้งนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเมื่อขึ้นอยู่แก่พม่าเคยเป็นประเทศราชแลครั้งนี้เจ้าเมืองเชียงแขงก็ไค้สวามิภักดิ์เข้ามาเป็นข้าขอบขันฑสีมากรุงเพทพ โดยเต็มใจจะให้เป็นพลเมืองน้อยขึ้นแก่เมืองใดก็ไม่สมควร จึงโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเป็นเมืองประเทศราช ในมณฑลข้าหลวงลาวเจียงขึ้นอีกเมืองหนึ่ง ความแจ้งอยู่ในศุภอักษรถึงเจ้าเมืองเชียงแขง ซึ่งไค้ส่งสำเนามาค้ำยนั้นแล้ว แต่เมืองสิงเมืองนัง ซึ่งเจ้าเมืองแขงมาตั้งอยู่เดี๋ยวนั้น โปรดเกล้าฯ ให้คงเป็นเขตแดนเมืองน่านตามเดิม

ถ้าเจ้าเมืองเชียงแขงจะตั้งอยู่ที่ใดในถิ่นนั้น ก็ให้ออนนอมฉินเป็นเมืองน้อยของเมือง
น่าน อย่าให้มีอริวิวาทต่อกันค้ายเขตแดนเมืองสิ่ง เมืองนังนี้ได้ ให้พระยาไกรโกษาซึ่งแจ้ง
แก่เจ้านาย ท้ายพระยาเมืองน่านให้เข้าใจพระราชดำรินี้

ประทับตราพระราชสีห์ใหญ่มาเป็นสำคัญ

ประวัติการศึกษา

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพรพรรณ จงวัฒนา

วุฒิการศึกษา

อักษรศาสตรบัณฑิต

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2513

ประกาศนียบัตรชั้นสูงวิชาเฉพาะประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2514